

DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI YAYINLARI

TÜRKİYE'NİN AVRUPA BİRLİĞİ'NE GİRİŞİNİN DİN BOYUTU

(SEMPOZYUM)

17 - 19 Eylül 2001

DÜZENLEYEN

DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI İŞBİRLİĞİ
İLE
ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ

ANKARA - 2003

A.B.'NE GİRİŞ SÜRECİNDE YÜKSELEN ALEVİ HAKLARI TALEPLERİ VE BERABERİNDEKİ PROBLEMLER

Doç. Dr. M. Ali BÜYÜKKARA*

I – Giriş

Türkiye'nin 11-12 Aralık 1999 tarihinden itibaren Avrupa Birliği'ne aday statüsü kazanmasıyla Türkiye Cumhuriyeti Devleti ve Türk halkı için yeni bir dönem başlamış oldu. Türkiye'de kendilerini Alevi olarak tanımlayan ve ifade eden vatandaşlarımızı temsil iddiasındaki dernek ve vakıfların, aynı şekilde Alevi kökenli çeşitli aydın, araştırmacı ve yazarların uzun bir süredir dile getirmeye çalıştıkları Türkiye'de yaşayan Alevi-Bektaşiler ile ilgili hak talepleri, bu yeni dönem ile birlikte daha geniş çerçevede ve daha gür bir sesle tartışılmaya başlandı. Özellikle Türkiye'nin imzaladığı uluslararası sözleşmelere atıfta bulunularak ve Türkiye'nin A.B.'ne girmek için demokratikleşme ve insan hakları alanları gibi bazı alanlarda yerine getirmek zorunda olduğu yükümlülükler hatırlatılarak etkili Alevi çevrelerce yükseltelen söz konusu talepler, Avrupa Birliği'nce dikkate alınmış görünmektedir. A.B.'ne tam üyelik yolundaki diğer aday ülkeler gibi Türkiye'nin de tam üyeliği, Kopenhag Kriterleri (22 Haziran 1993) adı verilen genel esaslar temelinde değerlendirilecektir ve bu kriterler içinde belki de en önemlisini "demokrasiye, hukukun üstünlüğüne, insan haklarına, azınlıklara saygı gösterilmesi ve korunması" şeklinde ifade bulan siyasi kıstaslar teşkil etmektedir. Bu kıstaslar bağlamında hak talebinde bulunmak ve Alevi vatandaşların şikayetlerini dillendirmek amacıyla, Pir Sultan Abdal Kültür Dernekleri başkanı Ali Balkız ve Cem Vakfı yönetim kurulu üyesi Doğan Bermek ile Avrupa Komisyonu Türkiye Bürosu yetkililerinden Patrick Simonnet arasında Komisyon'un Ankara ofisinde 2000 yılı Haziran ayında bir toplantı yapılmıştır. Toplantı sonunda Simonnet, Alevilerin sorun ve taleplerinin dikkate alınacağını ve Avrupa Birliği'ne iletileceğini ifade etmiştir. Türk Dışişleri Bakanlığı, "Türkiye'nin etnik ve dini bazı hassasiyetlerini dikkate almayan bir girişim" olarak toplantıyı nitelemiş ve duyduğu rahatsızlığı A.B.'ne iletmiş, fakat A.B. Türkiye temsilcisi Karen Fogg, Birlik'in Türkiye'deki dini grupları anlamaya çalışmak gibi entelektüel bir çabası olduğunu ve ayrıca Türkiye için hazırlanan ilerleme raporunda Sünni olmayan gruplarla ilgili bir bölümün de yer alacağını söyleyerek tepkileri cevaplandırmıştır.¹ Gerçekten de 8 Kasım 2000 tarihli Türkiye hakkındaki 3. ilerleme raporundaki bir paragraf, konunun hassasiyetini itiraf etmekle beraber tamamen Alevilerin sorunlarına tahsis edilmiştir. "İnsan hakları ve azınlıkların korunması" başlığı altında yer alan paragrafta şu ifadelere yer verilmektedir:

* Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi.

¹ Bkz. Behzat Miser, "Aleviler'den A.B.'ye Şikayet", *Milliyet*, 23 Haziran 2000.

"Alevilere yönelik resmi yaklaşımda herhangi bir değişiklik olmadığı görülmektedir. Alevilerin şikayetleri, sadece Sünni camilerin ve dinsel vakıfların inşası için mali destek sağlanması yanında, okullarda ve ders kitaplarında Alevi kimliğini yansıtmayan zorunlu din eğitimi verilmesi üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bu konular son derece hassastır; ancak, bunlar hakkında açık bir tartışmaya girmek artık mümkün olmalıdır".²

Bu paragraf, Avrupa Birliği'nin, haklar bağlamında azınlık dini cemaatler yanında müslüman dini grupları da izlemeye aldığını ve Alevi temsilcilerinin ses ve taleplerine ciddi olarak kulak verdiğini göstermekte ve adaylık süreci içinde bundan sonra da gelişmelerin dikkatle izlenerek, yapılan değerlendirmelerin raporlar halinde yayınına devam edileceğini kesin olarak ortaya koymaktadır.

Türkiye ve Avrupa'daki Alevilere ait kuruluşların, demokrasi, laiklik, eşitlik ve insan hakları temelinde bazı şikayetlerini ve bir dizi hak talebini, uzun zamandan beri kamuoyunda işlemeye çalıştıkları genel olarak bilinmektedir. Devletin kadro alımlarında haksızlığa uğramaktan, Alevi yerleşim yerlerine yapılan baskılara, kutsal gün ve gecelerini resmi olarak kutlayamamaktan, Alevi köylerine zorla cami yaptırılmasına kadar uzanan birçok konuyu içeren çeşitli şikayet ve talepler bir araya getirildiğinde üç önemli hususun özellikle öne çıktığı görülmektedir. Avrupa Birliği yetkilileriyle yapılan toplantıda da dile getirilen söz konusu hususlardan ilki, devletin öncelikle Alevi kimliğini tanıması meselesidir. Bundan sonra ise, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın kaldırılması veya Alevileri de kapsamı talep edilmektedir. Son önemli talep, din eğitimi ile ilgili olup Anayasaca ilköğretimde okutulması zorunlu kabul edilen din kültürü derslerinin zorunlu olmaktan çıkarılması veya derslerde Alevilik dini bilgilerini de kapsayacak gerekli düzenlemelerin yapılmasını içermektedir.³

Cem Vakfı başkanı İzzettin Doğan, Alevilerin söz konusu haklarının tanınması için ilkönce Milli Güvenlik Kurulu'na, çözümez ise Türk mahkemelerine, orada çözüm bulamazsa Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM)'ne başvuracaklarını belirtmektedir.⁴ Alevi inanç kimliğinin Türkiye Cumhuriyeti Devleti tarafından tanınması ve Alevilerin eğitim hakkı üzerinde vurgu yapan İsmail Kaygusuz ise, AİHM yanında Birleşmiş Milletler Adalet Komisyonu'nun ileride konuyla ilgilenmek zorun-

² Bkz. BelgeNet, Türkiye – A.B. ilişkileri ile ilgili belgeler içinde "2000 Türkiye Düzenli Raporu", 1/2. Madde: İnsan Hakları ve Azınlıkların Korunması: [www.belgenet.com/arsiv/ab/ab.html].

³ Söz konusu şikayet ve talepler için bkz. İsmail Engin, "Alevilerin A.B. Beklentisi", *Radikal*, 26 Şubat 2001; R. Çakır, İ. Yılmaz, "Yolunu Arayan Alevilik", *Milliyet*, 15 Ağustos 2001 (Alevi-Bektaşlı Kuruluşları Birliği Derneği'nin talepleri); Ali Yaman, "Alevilik-Bektaşlılık Araştırmalarında Anayasal Eşitlik Sorunu": [www.sahkulu.org/anayasal_esitlik.htm]. Ayrıca, Pir Sultan Abdal Derneği'nin talepleri için [www.pirsultanabdal.8m.net] web adresine, Hollanda Alevi Birlikleri Federasyonu Hak-Der'in talepleri için [www.hakder.nl/program.htm] web adresine bakılabilir.

⁴ Mustafa Karaalioğlu, "Aleviler MGK'ya Gidiyor" (İzzettin Doğan ile Röportaj), *Yeni Şafak*, 17 Ocak 2001.

da kalacağını belirterek Türkiye'deki yetkilileri uyarmak istemektedir.⁵ Fakat bu taleplerin yerine getirilme imkanının, sözü edilen temsilciler tarafından etraflıca ve sağlıklı bir şekilde tartışıldığını söylemek mümkün değildir. Talepler önündeki anayasal ve diğer yasal engellerin yanısıra, sosyo-politik vakıanın ve ayrıca bazı taleplerin yerine getirilmesi sonrasında belirecek problemlerin samimiyetle gündeme getirilmesi sağlıklı çözümler üretmek için bir zorunluluktur.

II – Taleplerin Değerlendirilmesi

Bu bölümde, sözü edilen üç talebin üzerinde ayrı ayrı durularak, çözüm yolunda ilerlemeye mütevazı bir katkı sağlamak amaçlanmaktadır.

1 – Alevilik Kimliğinin Tanınması Meselesi:

2000 yılı Haziran'ında Alevi cemaat temsilcilerinin Ankara'daki Avrupa Birliği yetkilileri ile yaptıkları toplantıda, Alevi kimliğinin devlet tarafından tanınması ile ilgili taleplerin de gündeme geldiği, basında çıkan haber ve yorumlardan anlaşılmaktadır. Yetkili Simonnet, Türkiye'de ne kadar Alevinin yaşadığını temsilcilere sormuş, "20-25 milyon civarında" yanıtını alınca da "Türkiye'nin Lozan Antlaşması uyarınca, azınlıkların ibadet yerlerine yardımda bulunma yükümlülüğünü yerine getirip getirmediği" sorusunu yöneltmiştir.⁶ Bu ikinci soruya nasıl cevap verildiği, ilgili haberde belirtilmemektedir. Fakat, A.B.'ne giriş sürecinde dile getirilen talepler arasında "Alevi azınlık" kavramının bazı Alevi çevrelerce özellikle işlendiğini ve A.B. yetkililerinin de -sözü edilen toplantıda olduğu gibi- meseleyi bu açıdan ele alma eğiliminde oldukları kuvvetle hissedilmektedir. Örneğin, Avrupa'daki ikinci büyük Alevi federasyonu olan Hollanda Alevi Birlikleri Federasyonu, Alevilik ve Aleviler ile ilgili istemlerinin en başına, "Alevilik yasal ve anayasal olarak tanınmalıdır. İnançsal ve ulusal azınlıkların hakları, Anayasa ile güvence altına alınmalıdır" cümlelerini koymuştur.⁷ Ayrıca, uç bir örnek olmasına rağmen, Türkiye Alevilerinin ileri gelen isimlerinden Cemal Şener, Muammer Naci Orhan, Abidin Özgünay ile Yavuz Top'un, temel haklardan yoksun olduklarından hareketle "azınlık haklarından yararlanmak için" Alevilerin Hıristiyan olmalarına yönelik önerileri yine konumuzla ilgili görünmektedir.⁸ Fakat bunun yanında, önemli bazı Alevi çevrelerin Alevileri bir azınlık gibi tanımlamaya çalışan görüşlere tepki göstererek konuya duyarlılıklarını gösterdikleri de bilinmektedir.⁹

⁵ İsmail Kaygusuz, "Alevilik Eğitimi ve Alman Okullarında Alevilik Dersleri": [www.aleviyol.com/yazi/kaygusuzismail.htm]. Ayrıca bkz. Murtaza Demir (Pir Sultan Abdal Kültür ve Eğitim Vakfı Başkanı), "Pir Sultan Abdal Vakfı'ndan Cumhurbaşkanına Mektup": [www.aleviyol.com/aabf.htm].

⁶ Behzat Miser, "Aleviler'den A.B.'ye Şikayet", *Milliyet*, 23 Haziran 2000.

⁷ Bkz. [www.hakder.nl/program.htm].

⁸ Geniş bilgi için bkz. İsmail Engin, "Alevilerin Kendi Görüntüsünü Algılayışı ve Alevi İmajına Yönelik Bakış Açıları", [*Türkiye'de Aleviler, Bektaşiler, Nusayriler*, İstanbul: Ensar Neşr., 1999] içinde s.298-9.

⁹ Reha Çamuroğlu, "İçinde Bulduğumuz Ortam": [www.sahkulu.org/reha.htm].

Türkiye Cumhuriyeti Devleti için "azınlık" kavramının neyi ifade ettiği açıktır. 24 Temmuz 1923 tarihli Lozan Antlaşması, azınlıklar olarak sadece gayr-i müslim Rum, Ermeni ve Yahudi vatandaşları tanımlamıştır. Bu nedenle Türkiye, azınlık haklarına atıfta bulunan 1990 Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı kararlarına ve ulusal azınlıklar üzerine hazırlanan Cenevre Bildirisi'ne ancak, Lozan prensiplerine göndermede bulunan bir çekince ile imza koymuştur. Yine aynı hassasiyetten dolayı Türkiye, Azınlıklar Üzerine Avrupa Ana Sözleşmesi (European Framework Convention on Minorities)'ne ve Bölge ve Azınlık Dilleri Hakkındaki Avrupa Sözleşmesi (European Charter for Regional and Minority Languages)'ne imza vermeyi reddetmiştir.¹⁰

Diğer taraftan, Türkiye Cumhuriyeti'nin temel niteliklerinden sayılan laiklik ilkesi,¹¹ Aleviliğin yasal ve anayasal olarak tanınmasına manidir ve yürürlükteki anayasanın 10. maddesi "herkesin, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım görmeyeceğini ve kanun önünde eşit olduklarını, hiçbir kişiye, aileye, zümreye veya sınıfa imtiyaz tanınmayacağını" öngörmektedir. Bu hükümlerde ifade edilenler, Avrupa Birliği ülkelerinin benimsediği ve her birinin de anayasalarında yer alan "devletin dinler üstünlüğü ve tarafsızlığı" prensibini esas alan laiklik ilkesiyle uyumludur. Bu nedenle, bazı Alevi çevrelerde sıkça dile getirilen "T.C. devletin Sünni olması" söz konusu değildir.¹² Devletin Sünni oluşuna gerekçe olarak gösterilen Diyanet Teşkilatı ve zorunlu din dersi uygulamaları bundan sonraki bölümlerde tartışılacaktır ve sadece bu uygulamalarla devletin Sünnileştiğini söylemek çok zorlama bir iddiadır.

İsmail Engin, yasalar karşısında Sünniler ile Alevilerin eşit olmadığını ileri sürmektedir. Engin, yurttaşlık haklarından yararlanmada, devlet kadrolarında yer almada, eğitim ve adalet kurumlarından hizmet görmeye ve vergilendirmede iki dini kesim arasında eşitsizlik olduğunu iddia etmektedir.¹³ Başka yazarlar tarafından da zaman zaman dile getirilen bu iddia, çoğu zaman mesnetsiz bir şekilde ortaya atılmakta, veya yargıya intikal etmiş bazı münferit olaylar örnek verilerek mesnet bulunmaya çalışılmaktadır. Devlet kadro alımlarında eşitsizliğin veya vergilendirmede haksızlığın dini inanç farkı gözetilerek yapıldığı iddiası çok ciddi bir iddiadır ve A.B.'ne giriş sürecinde mutlaka çözülmesi gereken bir sorundur. Bu tür iddialar ileri sürülürken somut kanıtlara dayanılması, hem -varsa- sorunların çözümü hem de Birlik'e giriş sürecinin sorunsuz yürümesi için gereklidir.

"Tüm inançlar, tüm yasal olanaklardan nüfusları oranında eşit yararlanmalıdır"¹⁴ talebi de gerçekçi bir talep değildir. Anadolu'daki değişik mezhep mensupla-

¹⁰ Bkz. Aslan Gündüz, "Human Rights and Turkey's Future in Europe", *Orbis*, 45/1 (2001), s.26-7.

¹¹ 1982 Anayasası, Madde 2.

¹² Mesela bkz. Engin, "Alevilerin A.B. Beklentisi", *Radikal*, 26 Şubat 2001.

¹³ Bkz. Engin, a.g.m..

¹⁴ Engin, a.g.m..

rı ve bu arada Aleviler ve Sünniler yüzyıllardır birçok yerde bir arada yaşamaktadırlar. Kırsal kesimde belli bir iskan ayrılığı görünse de, bu ayırım son yirmi yıldır yaşanan köyden kente göç olgusuyla eski hal ve önemini yitirmiştir. A.B. vatandaşlarının nüfus kayıtlarından din ve mezhep ile ilgili bilgilerin kaldırıldığı bir zamanda, Türkiye'de köy, mahalle, kent bazında mezhep mensubu ve tarikat şaliki sayımına gitmenin ve bu yolla nüfus miktarıyla hizmeti orantılanmanın çağdaş bir karşılığı bulunmamaktadır.

Alevilik-Bektaşiliğin yasal olarak tanınması, Türkiye'de mensupları bulunan Sünnilik, Nusayrılık, Yezidilik, Caferilik gibi mezheplerin, ve yine Mevlevilik, Nakşilik, Kadirilik ve Rifailik gibi tarikatlerin tanınması gibi bir sonucu doğal olarak beraberinde getirecektir. Çünkü, Anayasa'da yer alan, "din ve mezhebine bakılmaksızın herkesin eşitliği" ilkesi bunu gerektirecektir. Konuyu tartışan ve taleplerini dile getiren Alevi cemaat temsilcileri, tartışmaya bu hususu dahil etme eğiliminde değillerdir.¹⁵ Herşeyden önce, Aleviliğin yasal olarak tanınması gereği, devletin Sünnilik, Caferilik gibi bir mezhebi resmen öncelemesinin bir sonucu olabilir. Böyle bir resmiyet olmadığına göre, Aleviliğin yasallığa kavuşturulması talebi, yine Anayasa'da yer alan, "hiçbir ... zümreye veya sınıfa imtiyaz tanınamaz" prensibiyle çelişir.

Avrupa Birliği ülkelerinin anayasaları laik ve eşitlikçi ilkelerle donatılmasına rağmen, çeşitli inanç grupları, sivil toplum örgütleri olarak faaliyet gösterme hakkına kanuni düzenlemeler ile sahip olmuşlardır. Devlet, bu inanç gruplarına eşit uzaklıktadır, fakat gerekli durumlarda devlet bu kuruluşları dini faaliyet alanlarında ve sorun çözmede muhatap alır.¹⁵ Türkiye'de yasal olarak bir inanç topluluğunun tanınması, ancak A.B. ülkelerindeki benzer yasal düzenlemelerle mümkün olabilir. Mesela Anayasa'nın beşinci kısmında koruma altına alınan inkılap kanunlarının en önemlilerinden birisi olan "Tekke ve Zaviyelerle Türbelerin Seddine Dair 677 Sayılı Kanun" böyle bir durumda yeniden ele alınmak durumunda kalabilir. Laiklik ilkesine ve söz konusu kanuna dayanarak yasallaşan birçok kanuni madde, Türkiye Cumhuriyeti'nin yasaları arasında bulunmaktadır. Örneğin bunlardan birisi, 2908 sayılı Dernekler Yasası'nın 5. maddesidir. Bu maddeye göre, "bölge, ırk, sosyal sınıf, din ve mezhep esasına veya adına dayanarak faaliyette bulunmak amacıyla dernek kurulamaz". Bu kanun maddesi nedeniyle, tüzüklerindeki "Alevilik", "Bektaşilik", "Alevilik Kültürü" vs. şeklindeki ifadeler gerekçe gösterilerek, Alevi vatandaşların bazı dernek kurma başvuruları İçişleri Bakanlığı tarafından reddedil-

¹⁵ Mesela, Almanya'daki din-devlet ilişkisi için bkz. *İşte Almanya*, (Alman hükümeti tarafından yabancıları bilgilendirmek için hazırlanmış tanıtıcı kitap), çev.: Dr. Belma Emircan, Almanya, 1996, s.431-4. Genel olarak A.B. ile kiliseler arasındaki ilişkiler ve ilgili mevzuat hakkında bkz. Noel Treanor, "Kiliseleler ile AB Arası İlişkiler", Diyanet İşleri Başkanlığı, *Uluslararası Avrupa Birliği Şurası Tebliğ ve Müzakereleri*, Ankara, 2000, I, s.98-109.

miştir.¹⁶ Kamuoyuna "Alevilik yasaklanıyor" biçiminde yansıyan bu hadiseler sonrasındaki tartışmalarda, aslında sadece Aleviliğin veya Bektaşiliğin değil, diğer mezhep ve tarikatlerin de yasak kapsamı içine girdiğinin gözden kaçırılmaması gerekir. Yasak kapsamı böyle olunca, bir ayırıcılık ve eşitsizlikten söz edilmesi de söz konusu olamaz.

Sonuç olarak, gündeme getirilen konuların Alevi çevrelerce ve cemaat temsilcilerince ancak yukarıda belirttiğimiz geniş çerçevede tartışılması halinde, sorunların çözümü hususunda yol alınabilir diye düşünüyoruz. İçinde inkılap kanunlarının da bulunduğu yürürlükteki yasal düzenlemeler açıktır. Bu düzenlemeler ile, Avrupa Birliği standartlarının öngördüğü haklar beraberce değerlendirilerek ilerleme sağlanabilir. Yoksa, bütünü görmeden, parçacı bir yaklaşımla gündeme getirilen sorunlar ve talepler cevap bulamaz. Bu süreç içerisindeki kısır çekişmeler ülkenin yararına olmaz ve asıl ayırıcılık ve eşitsizlik böyle bir ortamda vücut bulur.

2 – Diyanet Teşkilatında Temsil Meselesi:

Türkiye'nin A.B.'ne giriş sürecinde Alevi cemaat temsilcilerince dile getirilen diğer bir talep, Diyanet teşkilatıyla ilgilidir. Cemaat temsilcileri, bu konuda tek bir görüşte görünmemektedirler. Aleviler arasındaki bir kesim, "devletin laikliği" ilkesine ters düştüğü gerekçesiyle resmi Diyanet kurumunun tamamen kaldırılmasını isterken, diğer bir kesim, Diyanet'in yeniden yapılandırılarak sadece Sünnilerin teşkilatı olmaktan çıkarılıp Alevilerin temsiline de olanak verilmesini talep etmektedir.¹⁷ Laik bir devlet olmasına rağmen Türkiye Cumhuriyeti'nin, din işlerini düzenlemek, dini ihtiyaçları karşılamak gibi bir kamu hizmetini Anayasa ile (Madde 136) devlet bürokrasisinin bir organına tevdi etmesi, özel kişiler ve dini gruplarca bu hizmetin yerine getirilmesi halinde ortaya çıkabilecek siyasi problemlere karşı bir önlem olarak düşünülmelidir. Parti programında Diyanet'in bir devlet kurumu olmaktan çıkarılması gerektiğini ifade eden Demokratik Barış Hareketi Partisi hakkında 1996'da bu nedenle açılan kapatma davası süresince oluşan iddia ve yargı makamlarının görüşleri, Diyanet teşkilatının Türkiye'deki söz konusu sosyal ve hukuki konumunu bütün yönleriyle ortaya koymaktadır. Davayı açan Cumhuriyet Başsavcılığı'nın iddianamesinde, konu aşağıdaki şekilde açıklanmaktadır:

"... Diyanet İşleri Başkanlığı'nın bir devlet kurumu olmaktan çıkarılıp, dinin cemaatlara bırakılarak devletin din işlerine karışmayacağına öngörülmesi, onun klasik laiklik anlayışının gereği olarak örgütlenmesi, başka deyişle devletin dinsel fonksiyonlar ifa edememesi anlamında algılanabilirse de, geleneksel olarak Cum-

¹⁶ 2000 ve 2001 yıllarında yapılan bazı dernek kuruluş başvuruları ve bu başvuruların reddine ilişkin İçişleri Bakanlığı ve Valilik yazıları için bkz.: [www.aleviyol.com/alevilikyasaklaniyor yeni.htm].

¹⁷ Bu iki yaklaşım dışındaki diğer yaklaşımlar ve bunların temsilcileri hakkında bkz. İlyas Üzüm, *Günümüz Aleviliği*, İstanbul, 1997, s.130-7; Sönmez Kutlu, "Alevilik-Bektaşiliğin Diyanet'te Temsili Problemi", *İslamiyat*, 4/1 (2001), s.23-5.

huriyet dönemi anayasalarımıza yansıyan laiklik anlayışını bir takım zorunluluklardan kaynaklanan yararını sağlama amacıyla sahip olduğu düzenleme yetki ve görevinden yoksun kılınması sonucunu doğuracak böyle bir anlayışın, Anayasa'ya uygun olduğunu söylemek mümkün değildir. Anayasa ibadet yerlerinin ve din işleriyle uğraşan kişilerin özerk ve bağımsız olmalarını, devlet denetimi dışında kalmalarını öngören bir din özgürlüğünü laiklik ilkesine uygun kabul etmemiştir. Devletin din işlerine karışmaması, dinin cemaatlere bırakılması halinde, devletin kamu düzenini sağlama amacıyla ve inzibati düşüncelerle dini işlerin bir kesimine karışmasına olanak veren ve hatta bunu gerekli kılan laiklik ilkesi çiğnenmiş olacak, Cumhuriyet, onun nitelikleri arasında sayılan ve değiştirilmeyeceği kabul edilen laiklik niteliğinden soyutlanmış olacaktır".¹⁸

İddianamedeki bu gerekçeler, davaya bakan Anayasa Mahkemesi üyelerince de, oy yazılarında görüldüğü gibi, büyük oranda paylaşılmıştır:

"...Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Anayasa'da yer alması ve görevlilerinin memur sayılmasının, ülke koşullarının ve gereksinmelerinin doğurduğu bir zorunluluk sonucu olduğundan kuşku yoktur. Sosyal bir kurum olan dinin taşıdığı önem bakımından, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın bugüne kadar olduğu gibi genel idare içinde yer alması tabii ve zorunlu görülmüştür. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Anayasa'da yer alan laiklik ilkesine aykırı bir yanı bulunmamaktadır. Devletin bu alandaki yardımı ve kurum görevlilerinin memur sayılması, Devletin din işlerini yürüttüğü anlamına gelmeyip ülke koşullarının zorunlu kıldığı durumlara uygun bir çözüm yolu bulmak amaç ve anlamını taşımaktadır".¹⁹

Yine bazı yargıçların oy yazılarında "Cumhuriyetin kendine özgü kuralları" ve "tarihi gerçekler" öne sürülerek, Diyanet'in laik bir devletin kurumu olabileceği, hatta, böyle bir kurumun yokluğunun laikliğe aykırı düşeceği savunulmaktadır.²⁰ Türkiye'nin en yüksek adalet makamlarından çıkan bu kararlar, Türkiye'deki mevcut vakıanın ne olduğunu tespit için önemlidir. Buradaki vurgu, Türkiye'nin "klasik laikliği" uygulayamayacağı, "kendine özgü koşullardan" ötürü farklı bir laiklik anlayışına sahip olduğu şeklindedir. Bu tür bir "Türkiye tipi laikliğe" göre, "kamu düzenini sağlama" ve "inzibati sebeplerle" devlet, dini alana müdahale etmelidir.²¹

Vakıa böyle olunca, Batı'da doğan sosyal ve siyasi bir kavram olan laiklik ve Türkiye'de kazandığı anlam üzerinde etraflıca karşılaştırma ve tartışma yapılmadan, Diyanet'in kaldırılmasının istenmesi gerçekçi bir talep olarak görünmemekte-

¹⁸ Başsavcı Vural Savaş'ın iddianamesinden. Bkz. Ali Yıldırım (Yol Dergisi Gen. Yay. Yön.), "Temel Hak ve Özgürlükler, Laiklik Sorunu ve Alevilik Açısından Anayasa Mahkemesi'nin İki Kararı": [www.aleviyol.de/mahkemediyanet.htm].

¹⁹ Yargıçlar A. Necdet Sezer, Selçuk Tüzün, Ali Hüner ve Lütfü Tuncer'in karşı oy yazısından. Alıntı: Ali Yıldırım, a.g.m..

²⁰ Bkz. Yargıç Yalçın Acar ... karşı oy yazısı. Alıntı: Yıldırım, a.g.m..

²¹ Yıldırım, a.g.m..

dir. Öteden beri bu taleplerin gündeme gelmesinde, Diyanet'in varlığı nedeniyle devletin laikliği terk edip Sünnileştiği hep vurgulanmış, ama çok az sayıda Alevi yazar ve cemaat temsilcisi, bizce meselenin esası olan Avrupa'daki laiklik ile Türkiye'de uygulanan laiklik arasındaki fark açısından konuya yaklaşarak sorunu tartışmıştır.²²

Aleviliğin Diyanet İşleri Başkanlığı'nda temsili meselesi de aslında aynı sorunun bir parçasıdır. Yukarıda sözü edilen Tekke ve Zaviyelerin Kapatılmasına Dair Kanun, başta bu temsile engeldir.²³ Her ne kadar "cemevi" adı altında yasal izin alan dini mekanlar için bu kanunun kapsamından belli ölçüde kaçınılabildiyse de, bir mezhep veya tarikatın temsili anlamına gelecek, Diyanet'te Alevilik-Bektaşilik şubesi kurulması gibi talepler mevcut şartlarda gerçekçi değildir. Bu konu "yasal olarak Aleviliğin tanınması" konusuyla irtibatlıdır ve o konuda söylediklerimiz bu konu için de aynen geçerlidir.²⁴

Peki, büyük ölçüde Sünni kadrolarla resmi görevini yerine getiren Diyanet teşkilatı karşısında, kendisini Alevi olarak tanımlayan vatandaşların, dini ihtiyaçları için bir kuruma sahip olmamaları bir problem oluşturuyor mu? Böyle bir problem var. Fakat bu problem, A.B.'ne giriş sürecinin başlamasından itibaren artık, Alevilerin de kurumda temsili talebiyle değil, başta laikliğin farklı yorumları olmak üzere Diyanet'in özerkliğinin²⁵ veya en sağlıklısı Avrupa'daki olduğu şekliyle "dini oluşumların sivil toplum kuruluşları olarak geleceği"nin nasıl olacağını tartışmak suretiyle çözülebilir.

Eğer diğer dini oluşumlarla birlikte Alevilik-Bektaşilik, özerk kuruluşlar veya sivil toplum örgütleri olarak tanınma sürecine girebilirse -ki-bu süreç, Türkiye'nin A.B.'ne uyum iradesiyle yakından ilgili olacaktır- Aleviliğin ne olduğu, mahiyetinin ne olduğu veya hangi Alevilerin gerçek Alevi olduğu hususunda süregelen fikirsel ve ideolojik karmaşa, Aleviliğin muhatap alınmasında artık bir engel olmaktan çıkacaktır. Sönmez Kutlu'nun haklı olarak tespit ettiği gibi, Alevi-Bektaşilerin Diya-

²² Önerdiğimiz açıdan -kısmen de olsa- konuya yaklaşan nadir Alevi yazarlardan birisi Hamit Baldemir'dir. Baldemir'in görüşleri için bkz. *Din ve Alevilik Üzerine*, İstanbul, 1994, s.206-7.

²³ Bu husustaki diğer yasal engeller hakkında inceleme ve yorumlar için bkz. Cemal Sofuoğlu-Avni İlhan, *Alevilik Bektaşilik Tartışmaları*, Ankara, 1997, s.152-6; Sönmez Kutlu, "Alevilik-Bektaşiliğin Diyanet'te Temsili Problemi", s.26-9.

²⁴ Cem Vakfı başkanı İzzettin Doğan'ın Başbakan Bülent Ecevit'den "hiç olmazsa" Kültür Bakanlığı'nda bir Alevi-Bektaşî-Mevlevî müsteşarlığı veya genel müdürlüğü açılması talebi de konumuz bakımından ilginç görünmektedir. Söz konusu daire için 1000-2000 civarında bir kadro isteyen Doğan, kadroların doldurulmasında dede-baba çocuklarına öncelik verileceğini belirtmiştir [Bkz. Naki Özkan, "Devlet Bizi İçine Almalı" (İ. Doğan ile röportaj), *Milliyet*, 23 Ekim 1998]. Prof. Dr. Doğan'ın A.B.'ne giriş sürecinde, devletin laikliği konusunda Avrupa normlarında iyileşme yerine kötüleşmeye götürecek bu talebinin yanısıra, çağdaş ve demokratik olmayan bir yolla kadro alımı önerisi hakikaten şaşırtıcıdır.

²⁵ Diyanet'in sivilleşmesinin gerektiği konusunda önemli yorum ve düşünceler için bkz. Mehmet Aydın, "Avrupa Birliği, Din ve Diyanet", *İslamiyat*, 4/1 (2001), s.11-20. Özellikle s.17 ve 18'de Aydın, "devlete bağlı din" modelinin tedricen terk edilmesi ve D.İ.B.'in özerk bir kurum haline getirilerek hukuki otonom kazanması gerektiği üzerinde durmaktadır.

net'te yer almasını pratikte engelleyecek öğelerden birisi de bu karmaşadır.²⁶ Resmi tanınma ve resmi temsil sorunu ortadan kalktıktan sonra, özgür sivil kuruluşların sivil faaliyetleri, karmaşanın durulmasını ve tartışmaların siyasal zeminden bilimsel zemine kaymasını kendiliğinden sağlayacaktır. Böyle bir gelişmenin ise, Aleviliğin ne olduğu hususunda veya hangi inanç ve ideoloji zemininde Alevilerin yer alması gerektiği hususunda önemli iç sorunlar yaşayan Alevilik temsilcisi kuruluşların,²⁷ temsiliyet yarışı ve çıkar hesabı yapmadan, yaşanan inanç problemlerini çözmek için bilimsel faaliyetlere daha fazla yönelmelerine, Alevi-Bektaşî vatandaşların sosyal ve kültürel sorunlarına daha sağlıklı bir şekilde eğilmelerine yol açacağını düşünüyoruz. Çünkü sivil toplum kuruluşlarının faaliyet mantığı, hizmet almak değil hizmet sunmak olacaktır.

3 – Zorunlu Din Dersleri Meselesi:

Yürürlükte olan 1982 Anayasası'nın 24. maddesi, din ve ahlak eğitim ve öğretimi devletin gözetim ve denetimine almış ve ilköğretim kurumlarında okutulan zorunlu dersler arasına koymuştur. Alevi-Bektaşî cemaat temsilcileri, zorunlu din kültürü derslerinin laiklik ilkesiyle çeliştiği ve bu derslerde sadece Sünniliğin öğretildiği iddiasıyla derslerin zorunlu olmaktan çıkartılmasını yahut tamamen kaldırılmasını talep etmektedirler.²⁸

Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi, isminden de anlaşılacağı gibi dinler ve dini kavramlar hakkında tanıtıcı bilgiler vermek ve ahlaki değerleri benimsetmek amacıyla konulmuş bir derstir. Dersin müfredatı içinde, Türkiye'nin dini yapısından dolayı İslam dini ön plana çıkmıştır. Diğer dinler de tarafsız olarak tanıtılmaya çalışılmıştır. Dersin öğrenim ve öğretim süreçlerinde uyulması gereken ilkeler arasındaki birinci ilke, "laikliğin daima göz önünde bulundurulması" şeklindedir. İkinci ilke, "dinsel anlayış ve uygulama farklılıklarının birer zenginlik olduğunun öğrenciye farkettilmesidir. On dördüncü ilke, "tüm eğitimsel süreçlerde, konuların işlenmesinde ve örneklerin belirlenmesinde Kur'anî olan ile sonradan üretilenlerin ayırt edilmesine özen gösterilmesi"ni öngörmektedir. Programın geliştirilmesinde temel alınan ilkeler arasında, mezheplerin ayırmacılık değil, çağlara ve ortama göre dinin anlaşılma biçimlerini ortaya koyan bir zenginlik olduğunun vurgulanması gerektiği ifade edilmekte, mezheplerin dinin anlaşılma biçimleri olarak değerlendirilmesinin lüzumu belirtilmektedir.²⁹

²⁶ Bkz. Kutlu, "Alevilik-Bektaşîliğin Diyanet'te Temsili Problemi", s.29-32.

²⁷ İç sorunlar için bkz. Rıza Zelyut, *Türkiye'de Aleviler, Bektaşîler ve Nusayriler*, "Müzakereler" bölümü, s.308-311; İsmail Engin, "Alevilerin Kendi Görüntüsünü Algılayışı ve Alevi İmajına Yönelik Bakış Açılımları", s.286-90, 296-9; Ali Yaman, "Günümüzde Alevilik-Bektaşîlik Alanındaki Aktörlere İlişkin Genel Bir Analiz Denemesi", *Yol*, 1 (Ağustos 1999), s.63-8; Cemal Sofuoğlu-Avni İhan, *Alevilik Bektaşîlik Tartışmaları*, s.136-147. Baki Öz, Aleviliğin ne olduğu hususunda yapılan 32 farklı tanımı kitabında belirtmektedir, bkz. *Alevilik Nedir*, İstanbul, 1995.

²⁸ Talepleri dile getiren çevreler ve konuyu ele alış biçimleri hakkında bkz. Üzüm, *Günümüz Aleviliği*, s.137-9.

²⁹ *Millî Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi*, Ekim 2000 – 2517, s.914, 916.

Bu biçimiyle Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi, A.B. ülkelerinde okutulan din derslerinin amaç ve mahiyetiyle teoride paralellik arz etmektedir. A.B. ülkelerinin çoğunda din dersi zorunlu dersler içinde yer alır. Mesela Almanya'da din dersi, zorunlu bir derstir. Dersi almak istemeyen öğrenci, ahlak dersini almak zorundadır. Bu derslerin verilmesini sağlamak ve verilip verilmediğini izlemek devletin görevidir.³⁰ Dolayısıyla Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersinin varlığı ve zorunlu ders oluşu Avrupa Birliği eğitim-öğretim anlayışına ters düşmez. Fakat ilkeler ve amaçlar açısından teoride durum belirtildiği şekilde olmasına rağmen, pratikte yani müfredatın içeriğinde ve eğitimin sunulduğunda teoriyle bir uyum sağlanmış mıdır? Alevi cemaat temsilcilerinin şikayetleri daha çok meselenin bu tarafıyla ilgilidir. Kanaatimizce, pratikte de ilkeler ve amaçlar büyük ölçüde gözetilmeye çalışılmıştır. Fakat yine de bunun tam olarak sağlandığı söylenemez. Konu Alevi inanç ve kültürü olunca bunun daha da belirginleştiğini burada belirtmeliyiz. Mesela 2000 yılında yürürlüğe giren yeni ders müfredatında, Kerbela, On Muharrem, Oniki İmam, Hacı Bektaş vd. gibi Alevi kültür ve inancının en temel konuları dahi yer almamıştır. Bu büyük bir eksikliktir ve dersin ilke ve amaçlarına uymayan bir durumdur. Din ve vicdan özgürlüğünün gelişmesi açısından Türkiye'de okutulan din dersinin, tevhit, nübüvvet ve ahiret gibi İslamiyet'in ortak temel inançları yanında, mevcut çeşitli inanç farklılıkları hakkında tarafsız olarak öğrenciyi bilgilendirmesi gerekirdi.

Zorunlu din ve ahlak dersi yanında Avrupa'daki eğitim sistemi içinde yer alan diğer bir ders, öğrencinin veya velisinin isteğine bağlı olarak verilen tamamen bir dine veya mezhebe dayalı din dersleridir.³¹ Türkiye'de de başta laiklik ilkesinin yorumu ve yukarıda sözünü ettiğimiz kanuni engeller A.B.'ne giriş sürecinde Batı normlarına belli bir uyumu yakalayabilirse, isteğe bağlı bu tür bir dini eğitime geçiş mümkün hale gelebilir. İşte bu konuda bakışlarımızı Avrupa'ya çevirmemiz ve sözü Avrupa'da yaşayan Türk vatandaşlarına getirmemiz, konunun daha sağlıklı tartışılmasını sağlayacaktır. A.B.'ne giriş sürecinde, Alevi kökenli yurttaşların Avrupa tecrübeleri oldukça önemlidir ve konumuzla da yakından ilgilidir. A.B. şartlarında, hürriyet, eşitlik, laiklik ve insan haklarına duyarlı bir ortamda Alevi-Bektaşiler neler geliştirdiler, neler yapıyorlar?

Mezhebe dayalı din dersini zorunlu tutmamakla birlikte öğrenci için bir hak olarak gören Almanya'nın Kuzey Ren Westfalya eyaletinde, Alevi cemaatin girişimiy-

³⁰ Bkz. Ulrich Becker, "Almanya'da Örgün ve Yaygın Eğitim Alanlarında Dini Eğitim", [Hasan Coşkun v.d. (ed.), *Türkiye ve Almanya'da Eğitim Tartışmaları*, Ankara: Konrad Stiftung, 1998] içinde s.35-45. Diğer ülkelerdeki uygulamalar için ayrıca bkz. Mustafa Öcal, *İmam-Hatip Liseleri ve İlköğretim Okulları*, İstanbul: Ensar Neşr., 1994, s.139-144; Padre Hans Vocking, "AB Ülkelerinde Bulunan Devlet Okullarında Din Dersleri", Diyanet İşleri Başkanlığı, *Uluslararası Avrupa Birliği Şurası Tebliğ ve Müzakereleri*, Ankara, 2000, I, s.403-411.

³¹ Bu konuda bilgi için bkz. Murat Küçük, "Türkiye'de Din Dersi ve Aleviler": [www.sahkulu.org/murat_kucuk.htm]; Hasan Coşkun v.d. (ed.), *Türkiye ve Almanya'da Eğitim Tartışmaları*, içinde U. Becker, G. Sraga, K. Gebauer ve H. Noormann'ın makaleleri.

le geçen yıl pilot okullarda Alevilik Dersi, İslam Din Dersleri kapsamında okutulmaya başlandı. Müfredatın ve üç cilt olacağı söylenen Alevilik Dersleri isimli ders kitabının hazırlandığı basına yansıdı.³² Şu ana kadar müfredat ve ders kitabı hakkında doyurucu malumat sahibi olamamamıza rağmen, bu bağlamda bazı çekinceleri ve problemleri bazı gerçeklerden hareketle dile getirmemiz gerekiyor. Çünkü bu örnek, A.B.'ne giriş sürecinde Alevilerce çokça gündeme getirilen bir soruna ve bu sorunun ihtimal dahilinde olabilecek çözüm şekliyle yakından ilgilidir.

İlk olarak dile getireceğimiz problem, söz konusu din dersi kitabını hazırlayanların eğitim formasyonu ile ilgilidir. Kitabı hazırlayanlardan birisi olan Celal Aydemir eğitimi olmasına rağmen ilahiyatçı bir din eğitimcisi değildir. Diğer yazar Cemal Şener ise eserleriyle Türkiye'de tanınan bir yazardır ve Edebiyat Fakültesi Sosyal Antropoloji mezunudur. Bu bağlamda, Türkiye'de yaşanan benzer bir tecrübeyi de burada aktarmak yerinde olacaktır. Avukat Şakir Keçeli tarafından kaleme alınan *Alevilik-Bektaşilik Açısından Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi* kitabı basılarak alternatif din dersi kitabı olarak kamuoyuna tanıtılmıştı.³³ Bir avukat olan, ilahiyat tahsili olmayıp din eğitimi formasyonu bulunmayan Keçeli'nin hazırladığı kitap, Alevi çevrelerce de itibar görmemiştir. Kitabın içinde, Alevilerin çoğunluğu tarafından kabul edilemeyecek iddialar yer almaktadır.

Alevi temsilcilerinin çoğuna göre bir ilahiyatçı, Sünni propagandacı ile eş anlamlıdır. Bu, çok yanlış bir önyargıdır. Her şeyden önce ilahiyatçılık, mezhepler üstü olmayı gerektirir. İlahiyat tahsilinde sadece Sünni teoloji ve pratik öğretilmemekte, lisans ve yüksek lisans seviyesinde gayr-i Sünni kaynaklar hakkında ciddi bilimsel çalışmalar yapılmaktadır. Ayrıca, İmam-Hatip Liseleri ve İlahiyat Fakülteleri bütün din ve mezhep mensuplarına açık resmi eğitim kurumlarıdır. Alevi yurttaşlar içinde (Mehmet Yaman Dede, Dr. Hüseyin Tuğcu gibi) az da olsa ilahiyatçı ve dolayısıyla din eğitimi formasyonu almış kişiler bulunmaktadır. Öyleyse yapılması gereken, din dersi kitabı kaleme almak gibi ciddi bir işin İslam din dersi formasyonu almış kişilerce üstlenilmesiydi. Çünkü Keçeli'nin kitabı örneği, bunun böyle olması gerektiğini, aksi takdirde bu işin eğitimcilerden çıkıp ideolojik propaganda boyutuna geleceğini göstermiştir.

Önemli diğer bir problem, nasıl bir Aleviliğin öğretileceğidir. Bu konuda yine Avrupa'dan verilecek bir örnek, problemi çarpıcı hale getirecektir. "Allah, Muhammed, Ali kutsallığını", "Hz. Muhammed ve Hz. Ali'den gelen neslin imametinin tevella ve teberrâ ilkesiyle kabulünü" Aleviliği tanımlarken vurgulayan, "pozitif bilim ile inanç her zaman uyum göstermeyebilir, inançlar, inanç özgürlüğü bağlamında doğruluklarını ispatlamak zorunda değillerdir" yargısını önceleyen bir anlayışa sahip Hol-

³² Nakî Özkan, "Rekabet İçinde Değiliz" (Celal Aydemir ve Cemal Şener ile röportaj), *Milliyet*, 02 Ağustos 2000. Almanca olarak verilecek Alevilik Din Dersleri hakkında son gelişmeler için bkz. Alp Hamuroğlu, *Alman İslamı*, İstanbul: Kaynak Yay., 2001, s.126-7.

³³ Ardıç Yayınları tarafından 1997'de Ankara'da yayınlandı.

landa'da yaşayan Alevilerin federasyonu (Hak-Der) ile,³⁴ "kabemiz, kitabımız, inancımız insandır" ifadesini ve "hiçbir şey yoktan var olmaz, ve ebediyen yok edilemez" yargısını temel ilkeleri arasına alan Danimarka'da yaşayan Alevilerin federasyonu (DABF)³⁵ arasındaki fark çok bariz görünmektedir. Hollanda federasyonunun işbirliğinde olduğu Avrupa Alevi Birlikleri Federasyonu (AABF)'nin eğitim komisyonu tarafından hazırlanan söz konusu ders kitabı, mesela, bariz inanç ve ilke farklılığı bulunan Danimarka federasyonu tarafından kabul görmüş müdür? Veya, Danimarka'da Alevilik dersi verme izni aldığını farzettığımız Danimarka federasyonu nasıl bir din dersi kitabını Alevi öğrencilere hazırlamayı düşünmektedir?

Almanya'da mezhebe dayalı din dersi verme hakkının kısmen de olsa elde edilmesi, böyle bir eksikliği duyan Aleviler için sevindirici bir gelişme olarak görülebilir. Bu gelişme ile birlikte başta Avrupa Alevilik Akademisi (AAA) olmak üzere Alevi vatandaşları temsilen dernekler, ilk, orta ve yüksek tahsilde Alevilik eğitiminin Avrupa şartlarında nasıl verileceği üzerinde projeler geliştirmeye başladılar.³⁶ Ama problem sanıldığından daha büyük görünmektedir. Örneğin, bu projelerde yer aldığı görülen tanınmış Alevi yazarlardan İsmail Kaygusuz, Alevilik eğitimi üzerine kaleme aldığı makalesinde, yaygın eğitimden yüksek öğretime ve eğitmen dedelerin yetiştirilmesine kadar bazı projelerini kamuoyuna sunarken, bu eğitim seferberliğinin Hacı Bektaş Veli Dergahı merkezli olması gerektiğinin altını özellikle çizmektedir.³⁷ Yani dernek ve vakıflar, bu eğitim fırsatını sanki kendi tekellerine alma isteğindedirler ve "diğerinin değil benim anlayışım temelinde Alevilik öğretilsin" yaklaşımı sergilemektedirler. Bunun Aleviler adına yapılan bir haksızlık örneği olduğunu düşünüyoruz.

Yapılan anketlerde, görüşülen Alevi-Bektaşiler'den yaklaşık %47'sinin, kendi inançları ile ilgili bilgi düzeylerinin ortanın altında olduğunu bildirdikleri ortaya çıkmaktadır.³⁸ Yine görüşülenlerin sadece %26'si Ehl-i Beyt'in isimlerini ve sadece %14'ü Oniki İmam'ın isimlerini -karıştırarak da olsa- ezbere sayabilmektedir.³⁹ Ankete katılanlara Alevilikle ilgili bilgi edinme yolları sorulduğunda, %51.26'lık bir oran "kendi kendime" şeklinde cevap vermiştir.⁴⁰ Görüldüğü gibi Alevi-Bektaşilerin kendi inançları hakkındaki bilgileri oldukça zayıftır. Bu nedenle eğitim onlar için son derece önemli görünmektedir. Yani ne verilirse alma durumundadırlar. Yuka-

³⁴ Bkz. Hak-Der'in web sitesi: [www.hakder.nl/program.htm].

³⁵ Bkz. DABF web sitesi: [www.aleviyol.com/dabf.htm].

³⁶ AAA'nın projeleri için bkz. AAA web sitesi: [www.aleviakademisi.org/aop.htm].

³⁷ İsmail Kaygusuz, "Alevilik Eğitimi ve Alman Okullarında Alevilik Dersleri": [www.aleviyol.com/yazi/kaygusuzismail.htm].

³⁸ Ali Aktaş, "Kent Ortamında Alevilerin Kendilerini Tanımlama Biçimleri ve İnanç Ritüellerini Uygulama Sıklıklarının Sosyolojik Açından Değerlendirilmesi", [*J. Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Sempozyumu Bildirileri (22-24 Ekim 1998)*, Ankara, içinde s.449-482], tablo: 20.

³⁹ Aktaş, a.g.m., tablo: 27 ve 28.

⁴⁰ Aktaş, a.g.m., tablo: 16.

rıda dile getirdiğimiz endişeler de bu yüzdendir. Yine anket sonuçlarına göre, görüşülenlerin %48.24'ünün ahirete imanın, %32.86'sının peygamberlere imanın, %54.90'ının ise kelime-i şehadet getirmenin Alevilikte olup olmadığı hakkında bir fikri olmadığını görüyoruz.⁴¹ Bu rakamlar, Alevi-Bektaşilerin, Alevilik adı altında verilebilecek İslam dışı materyalist-pozitivist fikirlerin etkisine kolaylıkla girebileceklerini gösteriyor. Almanya'da yapılan ve "ortak Alevi değerlerini tespit etmeyi amaçlayan" diğer bir ankette ise, görüşülen her sekiz Aleviden biri namaz ve Ramazan orucunun Alevilikte bulunmayışından hiç memnun olmadıklarını söylemişler, yine yaklaşık her sekiz kişiden ikisi çekimser kalarak fikir beyan etmemişlerdir. Bu durumda en fazla her sekizden beşi "namaz ve orucun olmayışından" -az veya çok- mutmain durumdadır.⁴² Bu anket sonucu ise, Alevilik olarak İslamiyet'in temel ibadetlerinin yer almadığı bir inancı Alevilik din eğitimi altında vermek isteyenlere bir uyarı niteliği taşıyor.

Durum böyle olunca konu fazlasıyla hassas ve önemli görünüyor. Alevi ve Alevi olmayan din eğitimcilerinin, Türkiye'nin girmesi muhtemel böyle bir sürece hazırlıklı olarak eğitim konusundaki problemleri şimdiden tartışmaya başlamaları gerekmektedir. Belki de ilk tartışılması gereken konu, İslam Dini eğitimi söz konusu olduğunda "mezhebi eğitimin" doğru ve yerinde olup olmayacağı meselesi olacaktır. Bu mesele, makalemizin konu çerçevesini aşacak boyutta olup, tüm yönleriyle ayrıca incelenmelidir.

Şu ana kadar, akademik formasyona sahip olmayan, alan çalışması yapmamış, kaynaklardan habersiz çoğu mühendis vs. gibi değişik mesleklere mensup pek çok kişi, "araştırmacı-yazar" sıfatıyla Alevilik hakkında ve Aleviler için yazılan eserlerin çoğuna imza atmışlardır.⁴³ Bilimsel yetkisi olmadığı gibi ideolojik saplantıları da bulunan söz konusu "araştırmacı-yazar" grubunun mezhep eğitimine de el atmaları bilim ve hakkaniyet adına istenmiyorsa, Avrupa'ya doğru ilerlerken, yapılması gerekenler ivedilikle yapılmalıdır.

III – Sonuç

A.B.'ne katılım sürecine girmiş Türkiye'nin, giriş kriterlerine uyum sağlama iradesini ve somut olarak yaptıklarını izlemek amacıyla her yıl hazırlanan ilerleme raporunda Alevilerin şikayet ve taleplerine yer verilmesi, Türkiye'nin bu konudaki seslere kulak vermesini ve gerekenleri yapmasını mecburi hale getirmiştir.

Devletin Alevileri resmen tanıması gerektiği şeklindeki talep önünde ciddi kanuni engeller bulunmaktadır. Bu kanuni engelleri aşmak için bazı Alevi çevreler, Ale-

⁴¹ Aktaş, a.g.m., tablo: 22.

⁴² İsmail Kaplan, "Alevi Kimliği: Bir Anketin Sonuçları ve Alevilik Derslerine Etkisi Üzerine": [www.sahkulu.org/ismail_kaplan.htm].

⁴³ "Araştırmacı-yazarlar" hakkında bkz. Yaman, "Günümüzde Alevilik-Bektaşilik Alanındaki Aktörlere İlişkin Genel Bir Analiz Denemesi", s.63-8.

vilere "azınlık statüsü" kazandırmak gerektiğini işlemektedirler. A.B.'den bazı yüksek yetkililerin de konuya bu açıdan bakma eğiliminde oldukları gözlenmektedir. Bu yaklaşım, Lozan Antlaşması'na uymaması yönüyle ve Türkiye'nin benimsediği laiklik anlayışına aykırı olması nedeniyle Türkiye açısından dikkate alınacak bir değerde değildir. Meselenin esası olan bu konuyu tartışmayan Alevi temsilciler, devleti Sünni olmakla itham etmektedirler. Bu ithamın en önemli dayanağı ise, bir devlet kurumu olarak Diyanet teşkilatının varlığıdır. Fakat yine Alevi çevreler, yer yer resmi ağzılarda da ifadesini bulan "Türkiye tipi laiklik" anlayışının Diyanet gibi bir teşkilata mutlaka gereksinim duyacağını gözden kaçırmaktadırlar. Mevcut yapısıyla Diyanet'in, Alevi vatandaşların dini ihtiyaçlarını tam manasıyla karşılayacak bir yapılanma ve kapasitede olmadığı görülmekle beraber, din ve devletin kesin olarak ayrıldığı A.B. ülkelerinin arasına katılma sürecinin başlamasından itibaren, artık, Alevilerin de bu kurumda temsili talebiyle değil, başta laikliğin farklı tanımları olmak üzere dini kurumların özerkliğinin veya Avrupa'da yaygın olduğu şekliyle "dini oluşumların sivil toplum kuruluşları olarak temsilinin" nasıl olacağını tartışmak, sorunların çözümüne asıl katkıyı sağlayacaktır.

Önemli şikayet konularından diğer birisi olan din derslerinin zorunluluğu, A.B. eğitim normlarına teorik olarak uygundur. Pratikte ise derslerin Aleviler açısından önemli eksiklikleri taşıdıkları gözlenmektedir. Bir mezhebe dayalı ve isteğe bağlı din eğitimi Türkiye'de anayasal ve yasal olarak mümkün olmamakla beraber, Türkiye'nin iradesinin yönüne bağlı olarak gelecekte böyle bir yolun açılacağı öngörülebilir. Fakat Türkiye ve Avrupa'daki bazı tecrübeler, dini eğitime fazlasıyla ihtiyaç duydukları anlaşılan Alevi vatandaşlara bu eğitimi tarafsız, bilimsel ve ideolojilerden arındırılmış bir biçimde verebilecek kişi ve kurumların yetersizliğini ortaya koymuştur.

Özet olarak, Türkiyeli Alevilerin sorunlarının çözümü, Türkiye'nin A.B.'ne uyumda göstereceği irade ile yakından ilgili olacaktır. Talepler önündeki mevcut engeller daha çok yasal düzlemde yer aldığı için, taleplerin sağlanması ve sorunların çözülmesi yolunda atılacak adımlar, Alevilik-Bektaşilik dışındaki diğer dini oluşumlar yararına da değişik kapılar açabilecektir. Problemler ancak "tedricen" çözülebileceğine göre, bu süreçte Diyanet ve zorunlu din dersleri ile ilgili şikayet ve talepler, "mezhepler üstünlüğü" esas alan bir devlet politikası ile çözülebilir. Küreselleşme olgusu, eğitimin yaygınlaşması, toplumun bazı katmanlarında gözlemlenen sekülerleşme, köyden kente göçün zorunlu sonucu olarak kozmopolit dini ortamların oluşması ve gittikçe güçlenen "bireysel dindarlık" olgusu, mezhepler üstü bir politikanın uygulanabilirliğini kolaylaştırır.⁴⁴

A.B.'nin bu süreçte, Türkiye'deki mevcut dini vakıyı politik yönlendirmelerden ve duygusallıktan uzak bir biçimde anlamaya çalışması, bilimsel ve entelektüel bir

⁴⁴ Bu konuda bkz. Kutlu, "Alevilik-Bektaşiliğin Diyanet'te Temsili Problemi", s.39-40.

çabayla politika üretmesi gerekmektedir. Mezhep ayrımcılığı olgusunu bilimsel faaliyet dinamikleri arasına alan klasik oryantalizm zihniyeti, söz konusu anlama sürecinde rol almamalıdır. Çünkü bu zihniyet, hıristiyan misyonuna dayanmakta ve tarihi emperyalizm ile sıkı bağları bulunmaktadır. Bu zihniyetin yönlendirmesiyle ve sağladığı subjektif verilere dayanılarak yapılacak sosyal ve politik düzenlemeler, Türkiye'deki dini özgürlük alanını genişletmeyecek, aksine, ayrımcılığın ve çatışmaların körükleneceği bir boyuta ülkeyi sürükleyecektir.

İstismarcı odakların etkilerini yok etmenin yolu bilim ve eğitimidir. Gelecekte oluşabilecek daha geniş bir dini özgürlük ortamı, desteklenmesi gereken bilim ve eğitim faaliyetleri yardımıyla bireyin ve toplumun zararına değil yararına bir yaşam alanı oluşturacaktır.